

SAMENVATTING

Dit onderzoek is een casestudy naar de relatie tussen openbare meningsvorming en staatsvorming in de vroegmoderne tijd. De casus is een politiek conflict in Overijssel (1654-1675). Daar leidden de benoeming en schorsing van de edelman Rutger van Haersolte, respectievelijk als drost van Twente (1654) en als drost van Salland (1668), tweemaal tot een scheuring in de landsregering. Tegenover elkaar stonden de stad Deventer met de ridderschap Twente (Deventer partij) en de steden Zwolle en Kampen met de ridderschappen van Salland en Vollenhove (Zwolse partij). In de loop van de strijd liepen Kampen en de meerderheid van de Overijsselse ridderschap over naar de Deventer partij.

Het conflict liep zo hoog op dat de partijen beide keren besloten om hun conflict ook voor te leggen aan hun inwoners. Dat leidde tot het eerste publieke debat in Overijssel, overgeleverd in de vorm van een nooit eerder onderzocht corpus van 124 pamfletten. De opiniestrijd werd gedomineerd door de stadsbesturen: hun namen komen het vaakst voor als afzenders. De sterk verdeelde ridderschap trad als zelfstandige corporatie slechts eenmaal naar buiten. De opiniestrijd volgde de tijdlijn van de politieke strijd en is onder te verdelen in twee debatten: 1654-1657 en 1668-1671. Beide conflicten werden opgelost door arbitrage: de eerste keer door de Staten van Holland, de tweede keer door de Staten-Generaal. In beide gevallen kwam de Deventer partij als winnaar uit de bus.

Hoewel de politieke strijd in september 1671 werd beëindigd, liep de pamfletstrijd nog tot 1675 door. Aanleiding was de inval van de legers van Frankrijk, Munster en Keulen in juni 1672 die in Overijssel een einde maakte aan het oude regentenbestuur. Van een politieke machtsstrijd veranderde de pamfletoorlog in een reputatiestrijd tussen burgers. Voormalige leden van de Zwolse partij grepen de capitulatie van Deventer aan om zich te wreken voor hun politieke nederlaag. Zij beschuldigden de magistraat van Deventer van landverraad en herschreven de Overijsselse partijstrijd als een politieke strijd tussen oranjegezinden en staatsgezinden.

Uitgangspunt van dit onderzoek is de vraag hoe de partijen het pamflet hebben gebruikt in hun politieke strijd. Daarmee is dit proefschrift in de eerste plaats een mediahistorische studie, maar niet alleen. Behalve als communicatiemedium kan het pamflet worden gedefinieerd als politiek document en als taaldocument. Het maakte deel uit van de mediatisering van de vroegmoderne politieke cultuur waarin het openbaar maken van opinies een oppositionele handeling werd die nauw verbonden was met de ontwikkeling van het politieke denken. Als taaldocument kan het worden gedefinieerd als voorbeeld van (politieke) overredingskunst.

Alle drie genoemde onderzoekparadigma's (mediahistorisch, politiek-historisch en literair-historisch) komen in dit onderzoek aan de orde aan de hand van drie parameters: de relatie van het corpus met de actualiteit, de architectuur van de publieke gesprekssituatie en de bewijsvoering met bijbehorende argumenten en retorische technieken. Het begrip actualiteit verwijst in dit interpretatiemodel naar de gedeelde urgente historische werkelijkheid waarover de publieke woordvoerders spreken;

publieke gesprekssituatie naar de interactie tussen de politieke rollen en de woordvoeringsrollen waarin de partijen zich aan het publiek presenteren; argumentatie naar het beeld van de actualiteit dat de woordvoerders als een aannemelijke waarheid aan het publiek voorhouden en de retorische middelen die zij daarbij gebruiken.

Bij de analyse van het corpus wordt gebruik gemaakt van de taaltheorie waarin de meeste vroegmoderne tekstschrijvers en regenten waren geschoold: de (klassieke) retorica met haar indeling in drie publieke gespreksrollen (spreker, tegenspreker, toehoorder), publieke gesprekssituaties (genus deliberativum, iudiciale en demonstrativum), technische overtuigingsmiddelen (logos, ethos, pathos), argumenten (specifieke en gemeenschappelijke topen) en stijlmiddelen (genres, tropen en figuren). In de analyse wordt niet alleen de inhoud van de argumenten meegenomen, maar ook de redeneringen waarin deze worden gepresenteerd (syllogisme, enthymeem, paradigma).

Het onderzoek naar de relatie tussen staatsvorming en publieke opinievorming is sinds het einde van de vorige eeuw gedomineerd door de theorie van de publieke ruimte van Jürgen Habermas. Hij verbond het ontstaan van de publieke opinie met de territoriale eenheidsstaat onder leiding van een dynastieke vorst. De publieke opinie ontstond volgens hem toen economisch zelfstandige burgers via landelijk verspreide kranten een publieke gesprekssituatie creëerden waarin zij hun overheid partij konden geven. De oppositionele dynamiek van het publieke debat in dit model was gebaseerd op de interactie tussen centrale overheid en burgers.

Met zijn keuze voor het model van de territoriale eenheidsstaat stond Habermas in een klassieke onderzoekstraditie die de staatsvorming in Europa koppelde aan het streven van vorsten naar territoriale eenheidsstaten. Dit proefschrift laat zien dat vergelijkbare processen zich ook voordeden in andersoortige politieke gemeenschappen zoals stadsrepublieken en samengestelde staten, en vaak al veel eerder dan in 1700, het jaar waarin volgens Habermas voor het eerst in Engeland kan worden gesproken van een publieke opinie in de moderne zin des woords. De Republiek was zo'n samengestelde staat, niet bestuurd door een vorst maar door burgers.

De Unie, zoals de Republiek ook wel werd genoemd, was een bondgenootschap van zeven soevereine staten die alleen over hun buitenlandse zaken samen beslisten. Op hun beurt waren de zeven bondgenoten zelf ook samengestelde staten. Zo functioneerden de IJsselsteden Deventer, Kampen en Zwolle tot het einde van de 18e eeuw in feite als zelfstandige stadsrepublieken waarover de Overijsselse landsregering geen enkele zeggenschap had. Hun autonomie was gebaseerd op een traditie van stedelijk zelfbestuur die terugging tot de Middeleeuwen, toen Overijssel als het Oversticht deel uitmaakte van het prinsbisdom Utrecht. In zijn strijd tegen lokale adellijke krijgsheren kon de bisschop de hulp van de drie steden niet missen. In ruil daarvoor ontvingen zij tal van privileges die de grondslag vormden van hun latere autonome status.

In deze steden viel de fysieke ruimte van de ommuurde stad samen met de publieke ruimte waarin de inwoners hun politieke belangen deelden. Betrokkenheid en deelname van de burgerij aan het stadsbestuur was maximaal. De leden van de magistratuur werden jaarlijks gekozen door afgevaardigden van de gezworen gemeente die op hun beurt de

burgers van de stad vertegenwoordigden. Het magistraatsambt was een burgerplichtambt dat een gekozen kandidaat niet kon weigeren op straffe van een geldboete. Belangrijke politieke besluiten werden door magistraat en gezworen gemeente tezamen genomen. De omvang van het stadsbestuur varieerde van 50 leden (Kampen) tot 64 (Deventer, Zwolle) op een totale bevolking van circa 6000-8000.

De politieke besluitvorming was ingebed in een stedelijk communicatieproces dat bestond uit mondeling overleg, handgeschreven stukken (waaronder petitie) en publieke rituelen. Besluiten werden met meerderheid van stemmen genomen en via publieke afroepingen vanaf het stadhuis of via handgeschreven plakaten bekendgemaakt. Desgewenst konden deze door burgers later ten stadhuize ook worden ingezien. De uitvoering van de besluiten werd gewaarborgd door het corporatieve stedelijke harmoniemodel: bij het afleggen van hun eed moesten de burgers beloven om zich te gedragen zoals een getrouw burger betaamt en zich niet tegen de besluiten van het stadsbestuur te verzetten.

Dit onderzoek laat zien dat de partijstrijd in Overijssel geen botsing was tussen staatsgezinden en oranjegezinden, zoals tot dusver werd verondersteld, maar tussen twee staatsvormen (stadsrepubliek versus territoriale staat). De kern van het conflict was dat de stadsrepublieken Deventer, Kampen en Zwolle, die dankzij hun aloude stedenverbond hun autonomie tegenover landsheer en adel altijd hadden kunnen handhaven, zichzelf na de Opstand terugvonden in het landsbestuur van een soevereine staat bestaande uit zes stemhebbende corporaties: drie steden en drie ridderschappen. De ridderschappen waren in de jaren daarvoor uitgegroeid van een losse verzameling individuen tot een volwaardige corporatie waarvan het stemgewicht even zwaar woog als dat van de drie steden samen.

De nieuwe staatkundige constellatie leidde tot een verdeling van Overijssel in drie geopolitieke invloedssferen waarbij Deventer met Twente een combinatie vormde, Zwolle met Salland, en Kampen met het Land van Vollenhove. De omstreden benoeming van de Sallandse edelman Rutger van Haersolte als drost van Twente, tot stand gekomen in 1654 met steun van Zwolle en Kampen, werd door Deventer gezien als inbreuk op het aloude stedenverbond en een aantasting van haar stedelijke autonomie. Omgekeerd interpreteerde het Zwolse stadsbestuur in 1668 de schorsing van Van Haersolte als drost van Salland op dezelfde wijze.

Met hun deelname aan de landsregering veranderde de rol van de stadsbesturen ingrijpend. In hun eigen stad waren zij de enige politieke autoriteit, in het landsbestuur konden zij gedwongen worden om oppositie te voeren, indien de eigen belangen in het gedrang kwamen. Voor hun publieke woordvoering had dat grote gevolgen. In eigen stad kon de magistraat volstaan met de afkondiging van een meerderheidsbesluit. Als oppositionele corporatie in het landsbestuur kon men in voorkomende gevallen gedwongen worden om een minderheidstandpunt in te nemen en naar buiten te brengen.

In het gewestelijke communicatiemodel maakte het decreet plaats voor de deliberatieve verklaring en het handgeschreven plakkaat voor het gedrukte pamflet, omdat alleen op die manier iedereen kon worden bereikt. De overgang van het stedelijke naar het territoriale communicatiemodel vond in Overijssel plaats op 23 juli 1654, toen

de Deventer partij in een brief aan de tegenpartij aankondigde dat zij zich gedwongen voelde om haar mening ‘door een Manifest alle de werelt bekend te maken’, indien de tegenpartij bleef weigeren naar de landdag terug te keren. Deze brief kan worden beschouwd als de geboortacte van de publieke opinie in Overijssel in de moderne betekenis van het woord: door zich tot het publiek te wenden met het verzoek om een oordeel, riep de Deventer partij de rol van de publieke opinie als politieke autoriteit zelf in het leven.

Eenmaal op gang gekomen ontwikkelde het publieke debat zich tot een interactief proces waarin de actie van de ene partij die van de andere uitlokte. Uit de analyse van het corpus blijkt dat het bereik van dit debat voorsnog beperkt bleef tot Overijssel, ook al was het aangekondigde manifest wel degelijk ook gericht aan het publiek in de andere gewesten. Het conflict was in elk geval ernstig genoeg om in de Staten-Generaal te worden geagendeerd, maar dat leidde niet tot deelname aan het publieke debat door de inwoners van andere gewesten.

Dat bewijst dat de zeven staten van Republiek in de zeventiende eeuw nog altijd gescheiden publieke ruimten waren. Alleen na 1672, toen de Republiek werd overlopen door vijandelijke legers, deed zich tussen Overijssel en Holland een kortstondige uitwisseling van publieke opinies voor: de in Holland populaire mening dat Overijssel verraad had gepleegd, werd door de Zwolse partij overgenomen en tegen de Deventer partij in stelling gebracht, omdat Deventer zich als eerste stad aan de vijand had overgegeven. Dat was tevens het moment waarop zich in Deventer een stedelijke oppositiegroep manifesteerde die de gewestelijke pamfletstrijd aangreep om het stadsbestuur publiekelijk ter verantwoording te roepen. Daarmee deed het gedrukte pamflet ook zijn intrede in de stedelijke politiek.

Zover was het in 1654 nog niet. Dat de Overijsselse regenten moesten wennen aan hun nieuwe rol, blijkt uit het feit dat zij zich in hun eerste pamfletten voor hun openbare optreden nog verontschuldigen en het voeren van oppositie aanduiden met het pejoratieve begrip ‘opiniatrereren’ (hardvochtig en koppig vasthouden aan een standpunt). In eerste instantie beperken zij zich voornamelijk tot het publiceren van hun onderlinge correspondenties, maar naarmate de opiniestrijd vordert, richten zij zich steeds vaker ook rechtstreeks tot het publiek. Op een gewenning aan het publieke debat wijst verder dat het aantal woordvoerders op persoonlijke titel geleidelijk toeneemt. Eerst in de ridderschap, later ook onder de stedelijke regenten.

In de pamfletten die vanaf 1668 verschijnen, leidde de personalisering van de publieke woordvoering tot een personalisering van het politieke conflict: de partijstrijd wordt niet langer voorgesteld als een conflict tussen twee coalities, maar als een persoonlijke vete tussen twee adellijke families: de familie Van Haersolte waaruit de geschorste drost van Salland Rutger van Haersolte voortkwam, en de familie Van Raesfelt, waaruit Adolf Hendrik van Raesfelt, de voorzitter van de Twentse ridderschap en een leidende figuur in de Deventer partij, voortkwam.

Het aandeel van de anonieme pamfletten in het corpus is groot: 40 van de 124 pamfletten verschenen zonder vermelding van auteur en drukker, de meeste (28) daarvan zijn afkomstig van de Deventer partij. Zij bestaan uit gedichten, straatliedjes,

anonieme (vrienden)brieven, dialoogpamfletten en andere literaire genres. Anonieme pamfletten hebben in het algemeen gesproken vaak de functie van smaadschrift. Als zodanig komen zij ook in het Overijsselse corpus wel voor, met name aan Zwolse zijde. Maar de Deventer tekstschrijvers gebruiken ze vooral als een alternatieve woordvoeringslijn: de beschuldigingen in hun anonieme pamfletten zijn in grote lijnen dezelfde als in hun ondertekende, maar worden in de anonieme teksten ingebed in andere frames en literaire genres.

De voorkeur van de Deventer tekstschrijvers voor het anonieme pamflet wordt vooral bepaald door de retorische beperkingen van het ondertekende pamflet, zo blijkt uit de analyse van het corpus. In de ondertekende pamfletten waren zij gebonden aan de bekende overheidsgenres zoals brieven, verslagen, rapporten, proclamaties en deducties, teksten waarin het overtuigingsmiddel *logos* leidend is. Voor een oppositionele partij was het van het grootste belang om in hun officiële publicaties aan deze logische bewijsvoering vast te houden: wie aan het publiek een redelijk oordeel vroeg, moest zijn standpunt ook met redelijke argumenten onderbouwen. De andere overtuigingsmiddelen (*ethos* en *pathos*) waren aan dat doel ondergeschikt.

In hun anonieme pamfletten voelden de Deventer tekstschrijvers zich vrij om een andere mix van overtuigingsmiddelen te kiezen, zo blijkt uit de analyse. In deze teksten staat vooral het pathetisch effect van de taaluiting centraal, wat niet betekent dat *logos* en *ethos* geheel ontbreken. De talrijke gedichten, straatliedjes, vriendenbrieven, dialoogpamfletten en toneelstukken in het Deventer corpus gaan uit van bekende gebeurtenissen, feiten en opinies uit de politieke strijd, maar plaatsen deze in populaire moraliserende frames waardoor de politieke strijd voor het publiek beter invoelbaar wordt gemaakt.

In hun logische bewijsvoering beroepen beide partijen zich aanvankelijk vooral op allerhande in retro-akten vastgelegde historische voorbeelden, veelal formuleringen van gewoonte- en gelegenheidsrecht. Behalve over het beginsel dat niemand met meerderheid van stemmen van zijn rechten kan worden beroofd, zijn de partijen het over geen van deze juridische topen eens, zodat zij op zoek gaan naar andere argumenten waarmee zij het publiek kunnen overtuigen. Argumenten die in alle gespreksituaties toepasbaar zijn en berusten op normatieve generalisaties van menselijke ervaringen en voorkeuren die door het publiek als aannemelijk kunnen worden aanvaard.

Uit de analyse blijkt dat deze zogeheten gemeenschappelijke topen vooral worden geconstrueerd met behulp van de concepten vrijheid, eenheid en hoogheid die vanaf het begin van de Opstand de kern vormden van het politieke vocabulaire in de Republiek. Deze drie concepten zijn eveneens de grondslag van de stereotiepe politieke rollen die aan de regenten worden toegedicht, zoals tiran, vader des vaderlands, patriot, scheurmaker, machtsmisbruiker, majesteitsschenner en verrader.

De tiran is in dit oppositionele model de regent van de meerderheid die de rechten en vrijheden van de minderheid negeert en zich in de ogen van zijn tegenstander schuldig maakt aan machtsmisbruik. Daartegenover staat als voorbeeld van niet-tirannieke gezagsuitoefening het positieve stereotype van de regent als vader des

vaderlands die de eenheid van zijn stad en land verdedigt en de rechten en vrijheden van burgers beschermt. Tegenover de tiran staat de patriot als positieve oppositierol: de patriot komt op voor de rechten en vrijheden van de bedreigde minderheid en bestrijdt het machtsmisbruik van de tiran. De negatieve versie van de oppositierol is de door zijn passies gedreven scheurmaker die de eenheid in gevaar brengt en een burgeroorlog riskeert.

Via topische redeneringen schakelen de pamfletschrijvers soepel heen en weer tussen de politieke actualiteit en de publieke ruimten van stad, land en Unie. Met behulp van het meer-minder principe maken zij aannemelijk waarom een bepaalde handeling of uitspraak van de tegenpartij strijdig is met de beginselen vrijheid, eenheid en hoogheid die men als samenleving in stad, land en Unie hoog moet houden. De uit-tegendelen-redenering gebruiken zij vooral om de oppositionele posities van hun corporaties ten opzichte van elkaar te benadrukken. Door het optreden van de tegenpartij als het negatieve tegendeel van het eigen optreden voor te stellen, wordt de juistheid van het eigen politieke handelen benadrukt.

In de logisch-argumentatieve bewijsvoering van de Deventer minderheidspartij staat in de eerste crisis het behoud van de stedelijke autonomie centraal. De aloude stedelijke vrijheden en privileges dienen als uitgangspunt om de tegenpartij te beschuldigen van het nastreven van ‘eene tyrannicque macht ende oneyndelicke dominatie’. Het meervoudige corporatief-juridische vrijheidsbegrip uit de landsheerlijke tijd wordt vermengd met het enkelvoudige abstracte vrijheidsconcept van de Opstand: de duur gekochte onafhankelijkheid van de Republiek. In deze bewijsvoering maakt de Spaanse tiran plaats voor de Zwolse tirannie en de soevereiniteit van de Republiek voor de autonomie van de eigen stadsrepubliek.

In de pamfletten van de Zwolse partij staat in de eerste crisis de eenheid van Overijssel centraal. Haar tekstschrijvers bouwen hun verdediging op vanuit de redenering dat de Zwolse meerderheid de landsregering vertegenwoordigt en de Deventer partij zich schuldig maakt aan majesteitsschennis en scheurmakerij. In de tweede crisis zijn de rollen omgekeerd en bouwt de Zwolse minderheid haar argumentatie op vanuit hetzelfde vrijheidsconcept dat de Deventer partij in de eerste crisis hanteerde: de autonomie van de stadsrepubliek. De Deventer partij benadrukt in dit debat de eenheid van het gewest.

Met het hierboven genoemde staatkundige paradigma is een politiek deugdenprofiel verbonden dat door de tekstschrijvers wordt geprojecteerd op de regenten die in het politieke conflict als handelende personen optreden. Het profiel bestaat uit eigenschappen waarover een goede regent wordt geacht te beschikken, en ondeugden waardoor slechte regenten worden gedreven. Zij vormen de basis van de zelfbeelden en vijandbeelden die de tekstschrijvers als zedelijke argumenten (ethos) tegen elkaar in het geding brengen.

De deugden komen het minst uit de verf: hun ware strijd leveren de tekstschrijvers niet door de deugden van de (eigen) regenten te prijzen maar de ondeugden van de tegenstanders te bekritisieren. Alleen de Deventer tekstschrijvers doen een poging om in algemene termen uit te leggen aan welke zedelijke eisen een goede regent behoort te

voldoen, waarmee zij impliciet ook een zelfbeeld formuleren. Zij schetsen een beeld van de goede regent als een boven de partijen staande ambtsdrager die zich uitsluitend moet laten leiden door zijn eigen geweten.

Het profiel is zo idealistisch dat het door de Zwolse partij als volkomen illusoir en ongeloofwaardig terzijde wordt geschoven. In het Deventer profiel is de ideale regent gemodelleerd naar het voorbeeld van de rechtvaardige vorst die zich laat leiden door de kardinale deugden rechtvaardigheid, voorzichtigheid, zelfbeheersing, moed en trouw. Ongenoemd blijft dat een stedelijke regent ook de belangenbehartiger van zijn stedelijke corporatie is, in welke rol hij in het landsbestuur politieke coalities moet sluiten of oppositie voeren.

De nadruk die de partijen leggen op elkaars ondeugden, betekent niet dat de deugden helemaal niet worden genoemd. Zij worden veelal aangeduid met melioratieve bijvoeglijke naamwoorden zoals vroom, getrouw, rechtvaardig, moderaat, redelijk, vriendelijk, waarin zich de kardinale deugden *fides*, *fortitudo*, *justitia*, *temperantia*, *prudentia* en *caritas* laten herkennen. Pejoratieve bijvoeglijke naamwoorden die negatieve tegengelen van deze deugden benoemen, worden gebruikt om de regenten van de tegenpartij te demoniseren. Door de eigenschappen van de tegenstanders als het negatieve tegendeel van het gedrag van de eigen regenten voor te stellen, wordt de juistheid van het eigen politieke handelen benadrukt.

De ondeugden van de tegenstanders worden in het corpus breed uitgemeten. Centraal in de vijandbeelden staan de passies als tegendeel van de rede. Veel politieke ruzies ontstaan volgens de tekstschrijvers doordat regenten zich door hun passies laten leiden. Begeerte is in dit mensbeeld de voedingsbodem van de hartstochten die de regenten bedreigen. Daarvan zijn staatzucht, baatzucht en eierzucht de krachtigste, eigenschappen die blijkens de context vooral met de ambtsvervulling in verband worden gebracht.

Via de begeerte als overkoepelende ondeugd introduceren de tekstschrijvers de christelijke hoofdzonden als persoonsgebonden ondeugden die tegen regenten van de tegenpartij in het geding kunnen worden gebracht, in het bijzonder hoogmoed, hebzucht, wellust, jaloezie en vraatzucht. Deze overgang in de zedelijke bewijsvoering voltrekt zich na 1668, wanneer de politiek-staatkundige argumenten zijn uitgeput en zwaarder geschut moet worden ingezet. De aangehaalde voorbeelden zijn doorgaans triviaal en komen uit de persoonlijke levenssfeer. Doordat de beschuldigingen als feiten worden gepresenteerd, krijgen de pamfletten het karakter van smaadschriften, met name aan Zwolse zijde.

In beide argumentatielijnen – de logische en de ethische – laten zich de kernwaarden herkennen van het klassieke republicanisme dat aan het einde van de Middeleeuwen herleefde in Italiaanse stadstaten: het model van een stedelijke samenleving waarvan het voortbestaan wordt bepaald door de strijd tussen vrijheid en slavernij, en tussen deugd en ondeugd. In Overijssel kregen deze kernwaarden vorm in de partijstrijd 1654-1671, toen de stadsrepublieken hun autonomie door besluiten van de eigen landsregering bedreigd zagen en de deugdzaamheid van hun regenten de enige waarborg was voor het behoud van hun zelfstandigheid.

De Deventer partij heeft door het gebruik van beide woordvoeringlijnen het pamfletwapen het meest effectief gebruikt. Daardoor stelden haar tekstschrijvers zichzelf in staat om alle retorische overtuigingsmiddelen in te zetten waarover zij konden beschikken. Dat aan hun politieke communicatie een plan ten grondslag lag, blijkt het duidelijkst uit de Vrome Patriot-serie, een reeks anonieme dialoog-pamfletten die het verloop van de politieke strijd volgt. De serie is fictief vervolgverhaal in de vorm van een gedramatiseerde rechtsprocedure tegen Rutger van Haersolte waarin alle belangrijke feiten en opinies uit de politieke strijd voorbijkomen. Het gekozen hoofdframe is pathetisch, maar de logische en zedelijke argumenten ontbreken zeker niet.

De belangrijkste sprekersrol is het personage van de Vrome Patriot, later de Overijsselse Vrome Patriot genoemd. Hij is het stereotype van de vaderlandlievende en weldenkende burger die opkomt voor de vrijheden en rechten van zijn stad. In de Deventer campagne is hij de spindoctor bij uitstek. Eerst meldt hij zich in 1654 bij het publiek als bezorgde burger die zijn medeburgers wil informeren over de partijtwisten. Daarna ontpopt hij zich als openbaar aanklager die een gerechtelijke actie tegen Van Haersolte start. In 1670 eindigt hij als volkstriebun die namens alle Overijsselse patriotten de vastgelopen partijstrijd wil oplossen.

De wijze waarop de Deventer tekstschrijvers de Vrome Patriot tot hoofdpersoon maken in het literaire narratief van een rechtbankzitting, is een geraffineerd voorbeeld van publieksbeïnvloeding. Alleen het narratief zelf al plaatst Van Haersolte, nog voordat er een woord is gesproken, in de rol van een verdachte die zich moet verdedigen. Het biedt de Deventer tekstschrijvers bovendien de mogelijkheid om allerhande (al dan niet verzonnen) personen uit heden en verleden als getuigen (opinieleders) te laten opdraven. Ook verdedigers van Van Haersolte komen aan het woord zodat er een veelkleurig palet van meningen ontstaat op basis waarvan de rechter een onafhankelijk oordeel kan vellen.

Als literair narratief heeft de Vrome Patriot-serie een dubbele functie. De serie is niet alleen een reeks gedramatiseerde dialoogpamfletten over de Overijsselse partijstrijd, maar ook een metafoor voor de publieke opinievorming zelf. In de serie wordt de publieke opinie voorgesteld als een voor iedereen toegankelijke rechtbank die bij monde van rechter Vrederijck een oordeel velt over Rutger van Haersolte op basis van hoor en wederhoor. Het is hetzelfde ideaal dat in het Deventer stadhuis is verbeeld in de spreuk die is gebeiteld in de schouw van de raadkamer: *Audi et alteram partem* (Hoor ook de andere partij).

De Deventer partij won de partijstrijd van de Zwolse, maar delfde het onderspit tegen de stadhouder. Aan de macht gekomen in het Rampjaar, ontnam Willem III de Overijsselse steden in 1674 hun status als stadsrepubliek: voortaan benoemde de prins de stadsbesturen zelf. In de jaren die volgden bleef het behoud van de stedelijke autonomie de voornaamste inzet van de politieke strijd tussen stadhouder en gewest. In 1781 leek deze definitief te worden beslist, toen de Overijsselse edelman Joan Derk van der Capellen in zijn open brief *Aan het Volk van Nederland* de Republiek opriep om in opstand te komen tegen Willem V.

Maar het liep anders af. Het volk kwam in opstand, maar bleek niet alleen genoeg te hebben van de stadhouder maar ook van de stadsbesturen en ridderschappen die op basis van hun oude privileges de lakens uitdeelden. Met de oprichting van de Bataafse Republiek in 1795 werden in Nederland de eerste contouren zichtbaar van een democratische territoriale rechtstaat waarin openbare meningsvorming en staatsvorming een nieuwe bedding moesten vinden. Maar anders dan in territoriale staten hoefde de publieke opinie in de Bataafse Republiek niet meer te worden uitgevonden, want daar bestond zij al, zoals het Overijsselse corpus bewijst. In de Republiek schiep de publieke opinie de democratische rechtstaat.